

„hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”

A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete
mélyinterjúk tükrében

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézet

„hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”

A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete
mélyinterjúk tükrében

Szerkesztette:
Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita

PoliPrint Kft.
Ungvár
2008

История і сучасний стан угорського населення Закарпаття на основі соціологічних інтерв'ю. За редакцією *Чернишко Степана, Тіреш-Ласлов Корнелія та Марку Аніти.*

Видання містить 12 соціологічних інтерв'ю, тематика яких історичне минуле і сучасне життя угорського населення Закарпаття. На основі соціологічних інтерв'ю показано історія 20 століття регіону. Респонденти розповідають про другу світову війну, сталінські репресії, організацію колгоспів, часи соціалізму, розвал Радянського Союзу і перші роки незалежності України. Через життя окремих простих людей дається аналіз історії краю, долі угорців Закарпаття у 20 столітті.

„*hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken?*”. A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében. Szerkesztette: *Csernicskó István, Híres László Kornélia és Márku Anita.*

A kötet a kárpátaljai magyar nemzetrészt 20. századi történetét, illetve mai helyzetét mutatja be szociológiai interjúkra alapozva. Közel 700 beszélgetés anyagából olyan válogatás készült, amely ízelítőt ad abból, hogyan látja az ezredfordulón a kárpátaljai magyarság saját múltját, jelenét, jövőjét; hogyan gondolkodik a nemzetrészt sorsát meghatározó társadalmi, történelmi, politikai, gazdasági eseményekről; miként értékeli helyzetét, kilátásait; hogyan viszonyul saját nyelvéhez, kultúrájához, szokásaihoz, tradícióihoz. Az interjúk anyagához írott tanulmány a szociológiában jól ismert és gyakran alkalmazott tartalomelemzéses módszerrel készített elemzést. A kiadvány hozzájárulhat a kárpátaljai magyarság önképének árnyalásához, s a tudományos kutatók (szociológusok, történészek, néprajzosok, nyelvészek) érdeklődése mellett számot tarthat valamennyi olyan kárpátaljai és nem kárpátaljai, értelmiségi és nem értelmiségi érdeklődésére, akit nem hagy hidegen a helyi magyar nemzetrészt sorsa.

Відповідальні за випуск: *I. Орос та К. Шовви*

A kiadásért felel: *Oros Ildikó, Soós Kálmán*

A kiadvány megjelenését a

SZÜLŐFÖLD ALAP

támogatta

Készült: PoliPrint Kft.
Ungvár, Turgenyev u. 2.
Felelős vezető: *Kovács Dezső*

Tartalom

Előszó	7
<i>Híres László Kornélia és Csernicskó István-</i>	
A nemzeti és lokális identitást meghatározó tényezők 9 a kárpátaljai magyar közösségben	
Az irányított beszélgetések témakörei	29
Ne danolj, hanem sírj, mer nincs hazád!	32
Hát én magyarnak születtem, magyar is vótam mindig	50
Én itt születtem és itt is akarok meghalni	77
Minket lemuszkáznak, habár mi sose voltunk muszkák	89
Akarunk egy kicsit csatlakozni az anyaországához	100
Hajlamom nem vót egy nemzetnek se megfogni a nyelvét	111
Most már úgy érzem magamat, mint magyar	125
A kolhoz lopáson alakult meg	137
Vártuk a demokráciát, de nem a demokrácia jött, hanem egy maffia-rendszer	
Kevés gyerek születik, és nagy az elvándorlás	159
Ha mi, a jövő generációja nem teszünk azért, hogy jobb ^ környezetben éljünk, akkor majd ki fog tenni?	
Hogyha szeretet van, akkor ez kihat a környezetre	180

A nemzeti és lokális identitást meghatározó tényezők a kárpátaljai magyar közösségben

Híres László Kornélia és Csernicskó István

A nyelvészetben sokáig nem volt megszokott a hangzó nyelv tudományos vizsgálata; bár a dialektológia érdeklődése folyamatos a beszélt nyelv iránt, a magyar nyelvészetben ma sem túl gyakori, hogy valaki magnetofonszalagra vagy más hanghordozóra rögzített felvételeket elemez és ennek alapján fogalmaz meg következtetéseket. Ma már azonban a magyar nyelvészetben is többen foglalkoznak az élő nyelvhasználat, a beszélt nyelv kutatásával.

2003-ban fogalmazódott meg bennünk a kárpátaljai magyar beszélt nyelv vizsgálatára vonatkozó kutatás megtervezésének, a kárpátaljai magyar hanganyagtár kialakításának gondolata.

A hanganyagtár létrehozásával elsődleges célunk:

1) Az eddigi írott nyelvi (főként kérdőíves) vizsgálatok adatain, ill. nyelvművelők intuícióin alapuló leírások kiegészítése (szükség esetén pontosítása, módosítása) jelentős mennyiségű beszélt nyelvi adat elemzése révén.

2) A (bár nem reprezentatív, de) szociológiailag heterogén minta nyelvhasználati rétegződésének feltárása.

3) A stílusváltozatok (az adatközlők saját beszédükre vonatkozó figyelme hatásának) vizsgálata.

4) Olyan adatbázis létrehozása, amely tíz, húsz vagy akár ötven év elteltével lehetővé teszi a nyelvi változások vizsgálatát.

A hanganyagtár felépítését tekintve:

1) különböző műfajú és terjedelmű hangfelvételekből (esküvői videóktól értekezletek anyagán át az ünnepi beszédekig);

2) hivatalokban, közintézményekben készített felvételekből;

3) strukturált (azonos szempontok alapján készített) interjúkból (irányított beszélgetésekből) áll.

Az irányított beszélgetésekből összeállt hanganyagot 618 személy megkérdezésével 124 kárpátaljai magyarlakta településen készítettük. 2007 végére gyakorlatilag Kárpátalja valamennyi magyarlakta településéről legalább 3—3 személytől minimum 5—5 órányi hanganyaggal rendelkezünk.

A megkérdezendő minta kialakításánál a következő szempontokat vettük figyelembe. Ha azokat a helységeket tekintjük magyarlakta településnek, ahol a magyarok aránya legalább 5%, illetve minimum 50 fő, akkor a 2001. évi ukrainai népszámlálás adatai alapján Kárpátalján 124 magyarlakta települést találunk (lásd Molnár-Molnár 2005). Valamennyi magyarlakta településen legalább három interjút készítettünk, de azokban a helységekből, ahol jelentős számú magyar lakosság él, nyilván ennél több felvétel készítését tartottuk szükségesnek, illetve jelenleg is folyamatban van adatbázisunk fejlesztése, kiegészítése, bővítése. Az eddig összegyűjtött adatmennyiség már elegendő anyagot szolgáltat a kárpátaljai magyar beszélt nyelv vizsgálatához.

Tekintve, hogy adatközlőink kiválasztásában nemcsak a településeket vesszük figyelembe, hanem a válaszadók szociológiai jellemzőit (kor, nem, iskolázottság, foglalkozás stb.) is, az anyag lehetőséget nyújthat a helyi magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződésének, egyes nyelvi jelenségek elterjedtségének vizsgálatára is.

Az irányított beszélgetések témaköreit úgy állítottuk össze, hogy az egyes modulok anyaga feldolgozható legyen néprajzi, helytörténeti, szociológiai szempontból is. Az így felvett anyag (amelyről ugyan nem állíthatjuk, hogy tökéletesen és teljesen reprezentálja majd az adott település vagy pláne egész Kárpátalja magyar nyelvhasználatát, de nyelvjárástani, szociolingvisztikai, szövegnyelvészeti és nyelvtörténeti szempontból is jelentős lehet. Úgy gondoljuk, hogy az így felvett több száz órányi, élőbeszédből származó, valódi beszélők nyelvhasználatát rögzítő anyag jó nyersanyagot szolgáltat a nyelvi kontaktusok, a nyelvjárási jelenségek, a nyelvi és stilisztikai változatosság, valamint a nyelvi változások tanulmányozásához (a hanganyagtárról lásd még Csernicskó 2004, 2005, Csernicskó—Márku szerk. 2007). Az irányított beszélgetésekből mindezülig tizenkét interjú lejegyzett átiratát közzétettük (lásd Beregszászi—Csernicskó 2004: 206, Beregszászi-Papp szerk. 2005: 115-139, Csernicskó—Márku szerk. 2007: 211-357).

De nézzük, hogyan is állnak össze az irányított beszélgetések témakörei, illetve hogyan értelmezhető azon állításunk, hogy az anyag nemcsak a nyelvészet érdeklődésére tarthat számot!¹

A felvétel készítésére vonatkozó információk (terepmunkás, adatközlő, helyszín, időpont) után az adatközlő személyes adatainak felvétele következik. Az adatközlő alapvető szociológiai jellemzőinek (neme, kora, iskolázottsága) ismerete azért szükséges, hogy az adatok elemzése során figyelembe tudjuk ezeket mint függeden változókat.

A bevezető rész után hét témakör (modul) következik.

A William Labov által megfogalmazott megfigyelői paradoxon (lásd Labov 1979, Kiss 1995: 36—37, Kontra 1995: 279, Váradi 2003: 345, Cseresnyési 2004) szerint a nyelvésznek úgy kell megfigyelnie az adatközlők nyelvhasználatát, hogy a megfigyelés ténye ne befolyásolja a beszélőt; ennek a (látszólagos) paradoxonnak a leküzdése során figyelembe kell vennünk a Labov által etikai dilemmának nevezett kutatásaitikai követelményt is, melynek lényege, hogy a kutatásban való részvétel önkéntes, és a kutatónak nem szabad becsapnia adatközlőjét, azaz például a titkos felvételek készítése megengedhetetlen (vö. Babbie 1988: 529—530, Kiss 1995: 37M-0, Kontra 2004, Labov 1988, Milroy—Gordon 2003).

Mivel azonban Labov axiómája szerint a nyelvhasználatot alapvetően befolyásolja a beszélő saját beszédére fordított figyelmének mértéke (lásd Labov 1979, Kontra 2003: 507), ha a kutató olyan nyelvi anyagot szeretne gyűjteni, amely jól reprezentálja az adatközlő mindennapi nyelvhasználatát, akkor az irányított beszélgetés folyamán oldani kell az adatközlők túlnyomó többsége számára szokatlan interjúhelyzet keltette feszültséget. Sokan sokféle módját találták már meg annak, hogyan lehet ezt a célt elérni. Labov (és az ő nyomán többek között a BUSZI² csapata) úgy kísérlete meg elvonni az adatközlő figyelmét arról, hogyan beszél, hogy arról kérdezte, került-e

¹ Az irányított beszélgetések témaköreit a tanulmány végén közöljük.

² BUSZI: Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. Erről bővebben lásd Kontra 1990, Kontra—Váradi 1997, Váradi 1998a, 1998b, 2003 stb.

már életveszélybe. Elmélete szerint az ilyen élmények, az adatközlőt érzelmileg erősen érintő, előtörő emlékek hatására az interjúalany nem fordít nagy figyelmet mondanója megformálására, és a nyelvészt leginkább érdeklő alapnyelvváltozatát használja. Bartha Csilla (1991) a zöldhatáron át Magyarországra menekült erdélyiekkel készített interjúi során úgy próbálta meg kikerülni a megfigyelői paradoxont, hogy arról kérdezte beszélgetőpartnereit, hogyan jutottak át a határon.

A mi első témakörünk hasonló céloktól vezérelve az adatközlő szűkebb és tágabb családjára, életútjára, munkahelyére vonatkozó kérdéseket tartalmaz. Amint az elkészített interjúkból kiderült, a kérdéssor alkalmas arra, hogy az adatközlő és a terepmunkás közötti kezdeti bizalmatlanságot, formalitást csökkentse, illetőleg ebből a részből olyan információkat is nyerünk az adatközlőkről, amelyek esetleg kiegészíthetik a szociológiai adatokat.

A második modul az azonosságtudat, a nemzetiségi együttélés, a nemzeti sztereotípiák, attitűdök kérdéskörét öleli fel. A nyelvi és etnikailag heterogén Kárpátalján az ilyen jellegű kérdések hozzájárulhatnak a nyelvi változások, a nyelvi presztízs, a nyelvújítás problémájának megértéséhez, a különböző nemzetiségek közötti viszony felderítéséhez. A témakör nyilvánvalóan nemcsak nyelvészet, hanem a szociológia, szociálpszichológia számára is számos értékes adatot tartalmaz.

A harmadik témakör az adatközlő szűkebb környezetének, lakóhelyének megítélésére vonatkozik. A kérdések azt járják körül, milyen a közösség lokális identitása, a viszonya ahhoz a helyhez, településhez, ahol él. A szociológusok, szociálpszichológusok, illetőleg a történészek számára azért lehet érdekes ezen tárgykör elemzése, mert lehetőséget teremt arra, hogy megörökítse azt a képet, ahogyan a 21. század elején a kárpátaljai magyarság saját lakóterületét látja. Ez a kép pedig segíthet a bekövetkező változások jobb megértéséhez, esetleges előrevetítéséhez.

A negyedik, legösszetettebb modulban a közösség egyes tagjait saját és csoportjának helyzetéről, annak megítéléséről kérdezzük. Érintjük a megélhetési problémákat, a Magyarországra történő áttelepülést, a jövőre vonatkozó terveket, elképzeléseket, kilátásokat. Vagyis olyan tényezőkre kérdezzük rá, amelyek nagyban befolyásolhatják vizsgált közösség jövőjét. Ennél fogva ez a témakör is számot tarthat a történészek és a szociológusok figyelmére.

A következő, ötödik modul az úgynevezett népi nyelvészeti kutatásokhoz tartozik. A nyelvészeket (a társasnyelvészeket legalábbis mindenképpen) ugyanis nemcsak az érdekli, milyen nyelvet, nyelvváltozatokat és hogyan használ a közösség, hanem az is, milyenek a nyelvekhez és beszélőikhez fűződő attitűdök, sztereotípiák is; Kontra Miklós — Prestont (1989) idézve — meggyőzően érvel amellett, hogy a nyelvi attitűdök, a beszélőknek saját nyelvükről, nyelvváltozataikról vallott nézetei a nyelvészet illetékesébe tartoznak (Kontra szerk. 2003: 240; a népi nyelvészeti kutatásokról, a nyelvi attitűdökről és sztereotípiákról, azok szerepéről a nyelvmegtartásban/nyelvcsereben lásd még pl. Gál 1991). Azok a tényezők kerülnek tehát szóba ebben a részben, amelyek a Kárpátalján használatos nyelvek és nyelvváltozatok presztízsét, és ennél fogva a csoportban betöltött szerepét határozzák meg.

Az irányított beszélgetés utolsó nagy témaköre a település és egyben a közösség történetére vonatkozó kérdéseket tartalmaz. A történészek által gyakran alkalmazott *oral history* módszerével azokra a közelmúltbéli eseményekre, történésekre, szokásokra, tradíciókra irányítjuk a társalgás fonalát, amelyek meghatározóak voltak a vizsgált közösség közelmúltjában. Kíváncsiak vagyunk például arra, hogy élnek-e és

hogyan élnek a népi hagyományok; élnek-e és hogyan élnek a közösség kollektív emlékezetében a világháborúk és az azokat követő államváltások, a szovjet korszak történései, eseményei; van-e egységes történeti tudata ennek a népcsoportnak, vagy nincs már kontinuitás a magyar múlt, a magyar történelem irányába, és a szovjet internacionalizmus közvetítette történelemoktatás formálja az itt élő fiatalok múltról vallott nézeteit. Mindezek a szociálpszichológia és a történettudomány számára egyaránt izgalmas kérdések lehetnek.

Végül az interjú utolsó részében szabad folyást engedünk a beszélgetésnek, és az adatközlő által fontosnak, érdekesnek tartott témákról beszélgethet a terepmunkással, ha igénye van rá.

Az összegyűjtött anyag rendszerezése, digitalizálása, archiválása folyamatosan zajlik (s közben természetesen folyik a már elkészült interjúk lejegyzése, a már leírt anyagok ellenőrzése). Elkészült néhány óvatos próbálkozás az anyag nyelvi, nyelvészeti elemzésére is. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk: a hanganyagtár anyaga hogyan egészítheti ki vagy pontosíthatja a kérdőíves szociológiai vizsgálatokból származó ismereteinket. Mindezzel nem titkoltan arra próbáljuk sarkallni társadalomkutató kollégáinkat, hogy — természetesen egyeztetett feltételek mellett — használják, hasznosítsák mindazt az anyagot, amit mi, nyelvészek felhalmoztunk. Meggyőződésünk ugyanis, hogy minden kutatónak társadalmi felelőssége, hogy tudományos ismereteit, kutatási eredményeit saját közössége javára fordítsa, illetve minél szélesebb rétegek számára tegye hozzáférhetővé.

Az elemzett és a kötetben közölt irányított beszélgetéseket a kárpátaljai magyar hanganyagtár adatbázisából emeltük ki. Az interjúk kiválasztásának releváns szempontja az volt, hogy a beszélgetés tipikus legyen: jelenjenek meg benne olyan elemek, melyek gyakoriak, általánosak a hanganyagtárban szereplő beszélgetésekben. Ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy a kiadványunkban bemutatott néhány beszélgetés Kárpátalja minél több települését, régióját képviselje.

Az alábbiakban néhány olyan tényezőt emelünk ki és próbálunk elemezni a hanganyagtárban szereplő irányított beszélgetések anyagára alapozva, melyek véleményünk szerint lényegesek a kárpátaljai magyar nemzetrész múltja, jelene és jövője vonatkozásában.

A kisebbségi sorsba került népcsoport számára megválaszolendő kérdéssé válhat a „*ki vagyok én?*” problémája. Csepeli György (1993) szerint ennek megválaszolására egyfajta „világi találmány” a nemzet kategóriája, a nemzeti hovatartozás mint önbesorolási lehetőség. Az interjúk kérdéslistája az identitás témakörben elsőként arra kérdez rá, hogy milyen nemzetiségűnek tartja magát az adatközlő. Ezt gyakran egyértelműnek vett kérdésnek tekintették a válaszadók, de olykor előfordult, hogy hezitáltak a következőként feltett kérdésre: Fontos-e az életében, milyen nemzetiségű?

Az elemzésben használt interjúkban a legtöbbször a magyart nevezeték meg a nemzetiségnél. Emellett előfordult a kárpátaljai magyar, a református magyar, az ukrain magyar és egy esetben a német is mint az önbesorolás kategóriája. Tipikus példa az alábbi idézet:

AK: Én, én, magyar vagyok, színtiszta kárpátaljai magyar [nevet] vagyok.

TM: Ez fontos-e neked?

AK: Szerintem fontos, hogy az ember tudja, hogy kicsoda, mert a legtöbbször, ha azt kérdezik, hogy ki vagy, mi vagy, akkor, mit tudom én, én azt mondom, hogy magyar vagyok, de viszont kárpátaljai, én itt születtem Kárpátalján, nem azt

mondom, hogy magyarországi vagy ukrainai, én azt mondom, hogy kárpátaljai, nekem Kárpátalja az a hely, ahol születtem, amire azt mondom, hogy igen, én ide tartozom, s amire azt mondom, hogy magyar vagyok és szükség van arra, hogy az ember tudja, hogy kicsoda és azt a gyerekeknek is meg kell tanítani. (4_192_Verbőc_1983_nő)³

Az idézet jól példázza azt a nézetet, mely több interjúból is kicsengett: az adatközlő a magyarságot mint nemzeti tulajdonságot kiegészíti egy jelzővel, vagyis a régióhoz, a területhez való erős ragaszkodás komponensével. Az „itt születtem” is megtalálható több interjúalanyunk véleményében. Kárpátalja mint haza, szülőföld szimbólummá vált a helyi magyarság körében.

A kérdésre érkezett válaszokat megpróbáltuk kategorizálni aszerint, hogy milyen szimbólumokkal, érzelmi többlettel próbálta kifejezni az adatközlő nemzetiségét, nemzeti hovatartozását.

A legtöbb adatközlő a magyarsághoz mint nemzethez való tartozást természetesnek, evidensnek, magától értődőnek tekinti. Az önbesorolás mélyebb, érzelmmel töltött formája volt, amikor a „halálomig az maradok” és a „büszkeség tölt el magyarságom miatt” választ adták. Voltak olyan helyzetek, amikor a válaszokat valamilyen más értelmezéssel fűszerezték. Például külön rákérdezés nélkül magyarították meg, milyen szempontok alapján tekintik magukat magyarnak, és miért büszkéek magyarságukra, vagy miért evidens, magától adott dolog ez számukra. Itt az anyanyelv, vallás, történelem, a mindennapok nehézségei, a lakóhely, a szocializáció fordult elő említett összetevőként.

A több száz interjúból csak két adatközlő válaszolt averzívén, negatívan a nemzetiségéhez fűződő érzelmekről:

AK: Hát van olyan helyzet, hogy szeretnék ukrán lenni.

TM: Milyen, milyen helyzetekben például?

AK: Hát, nem tudom, mondjuk olyan környezetbe, mikor egy osztályon belül több az ukrán diák, mondjuk a mi évfolyamunkon, valamikor vagyunk vegyes csoportba, és valamikor kinéznek, hogy magyarok vagyunk. Olyankor jobb lenne, hogy ukránok vagyunk, mint magyar. (D08_Mezővári_1982_nő)

AK: Csak úgy lehet kifejezni, azzal, hogy magyar vagyok, most lehetnék én magyar, tegyük fel, Amerikába is. Magyar nemzetiségű lennék, és egyszerűen... mindegy, hogy az ember milyen nemzetiségű, szerintem, csak hogy jó legyen. (291_N agyszólós_1973_férfi)

De térjünk vissza azokra az affirmatív válaszokra, melyek „pozitívan” viszonyultak a nemzetiségük megélésére!

Az anyanyelv az első olyan kapocs, mely létrejön ember és társadalom között, és elsőként a család és az egyén között. Az individuum kialakulásának alapfeltétele és a beilleszkedés a társadalomba nélküle majdhogynem lehetetlenné válna. Vagyis alapfeltétel egy olyan közösségben is, ahol a nemzethez való tartozás összetett és változatos, egymásnak néha akár ellent is mondó kritériumok alapján fogalmazódik meg,

³ Az idézetek végén mindig feltüntetjük a kutatásban alkalmazott interjú kódját, a település nevét, ahol a beszélgetést rögzítettük, az adatközlő születési évét és nemét. Az interjúk szó szerinti lejegyzésben kerültek feldolgozásra, a közlésnél nem célunk a stilisztikai korrigálás. Szögletes zárójelben azokat a lényeges nem szóértékű megnyilvánulásokat tettük, amik az adatközlő szavainak, közlésének értelmezését befolyásolhatják, pl. [sír].

időnként a többségi nemzettől való elhatárolódás, megkülönböztetés céljából. Az interjúkban kitapintható tipikus vélekedés szerint: ha az egyén anyanyelvének tekinti a magyar nyelvet, és gyakorolja, használja azt, akkor magyarnak számít, magyar nemzetiségű. De mi a helyzet azokkal, akik szórványban élő magyarként élnek meg magyarságukat? Ott, ahol a családban már a mindennapok része nem a magyar nyelv, hanem az ukrán, elsősorban a vegyes házasságok és a heterogén nemzetiségi és nyelvi környezet következtében. Ilyen helyzetben átértékelődnek a kritériumok, értékek, itt fontosabbá válnak az érzelmek, a „tudat”.

TM: Jó. Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

AK: Én magyarnak tartom magam. Mindig az vótam, az is leszek.

TM: És fontos-e az az életben, hogy Ön milyen nemzetiségű?

AK: Fontos.

TM: És miért?

AK: Azért mert az önérzetem azt kívánja. (40_225_Szolyva_1928_férfi)

AK: Magyar, és ő is magyar, és az előbbieket is magyarok voltak, gyermekeim is magyarok, csak hát elég sajnos az egyik férjhez ment Ivano-Frankivszkba, és má ott él. A férje ukrán, és a gyerekek is má ukránok. Az unokáim: van három dédunokám. Három unokám és három dédunokám is van. Hát már mind vergődnek, hát még Szilvi, még így is, úgy is, de nem tud ő se már nagyon szépen magyarul beszélni. Már nagyon elizéltek... Na, elhalkult az a szó, a magyar szó.

Nagyon sajnálom. Mást nem tudok mit mondani. (282_Kőrösmező_1931_nő)

A kisebbségen belül is kisebbségi helyzetben élő kisközösségekben a nyelv, az (egykori) anyanyelv átörökítése sokszor nem a hagyományos (a szülő a családi szocializáció folyamatában átörökíti a nyelvet gyermekei, azaz a következő generáció számára) történik, hiszen számos családban már nem a magyar az egyedüli vagy domináns nyelv:

TM: Az itt élő magyarok milyen nyelven beszélnek inkább? Magyarul, vagy ukránul, vagy ...?

AK: Magyarul.

TM: Magyarul. Azt használják? Ukránul nem annyira.

TM: Mikor hol, ahogy kell, úgy beszélnek. Van úgy, hogy beszélnek magyarul is. Hogy ha kell valahova menni, beszélni kell ukránul, mert nem értik. (229_Gyertyánliget_1960_nő)

TM: Milyen nyelven tetszenek beszélgetni?

AK: Mikor hogy.

TM: A gyerekek?

AK: Gyerekekkel magyarul, de néha van, hogy ukránul is.

TM: Férjével inkább ukránul?

AK: Inkább ukránul, de van, hogy szólok hozzá magyarul is. (229_Gyertyánliget_1960_nő)

Ilyen szórvány helyzetben — ahogyan Punykó Mária, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) szórványprogramjának felelőse fogalmazott egyik előadásában — az „intézményesített nagymamák” jelennek meg a magyar nyelv és magyar identitás őrzőiként és továbbörökítőiként. Ezt példázza az alábbi idézet is:

AK: A beszédet azt nem hagytuk el, a családban az megvan a magyar beszéd. Az unokáimat is tanítottam magyarul. Én ezt ki is kötöttem: „Ha jöttök, nem bánom, de nékem beszélni kell tudjatok magyarul!” Mind a négy unokám tud magyarul, és igyekszek is arra, hogy... Már a menyem is azért sokat ért,

majdnem mindent, lehet mondani. De beszélni nem nagyon beszél.
(39_I_Gyertyánliget_1943_nő)

Az identitástudat megéléséhez kötődő érzelmek megtalálhatóak több interjúban is, de a kisebbségi helyzetben élő magyarság körében felértékelődik a megerősítő pozitív érzelmek szerepe. Vagyis ott, ahol az anyanyelv (a magyar nyelv) funkcionálisan nem rendelkezik magas értékkel, ott más tényezők erősödnek fel az azonosságtudat építőelemei között.

AK: Számomra nagyon fontos, hogy magyar vagyok. Az, hogy Ukrajnában élünk, tudom jól, hogy az ukrán nyelv az államnyelv, de én egy magyar faluban lakom, és itt mindannyian magyarul beszélünk, úgyhogy nekem nagyon fontos az, hogy magyar vagyok és magyarul beszélhetek. (170_Mezőgecse_1981_nő)

Egy magyar közösségben élő tudatában van annak, hogy ő egy „idegen” állam polgára, vagyis tudja: nemzeti hovatartozása és állampolgársága nem egyezik meg. Tudatában van annak is, hogy az a nyelv, amelyet használ, nem hivatalos nyelv, nem államnyelv ebben az országban, és ez számára fontos, meghatározó élmény. A többségben élőknél a viszonyítás település szintű, esetleg országos szintű, a szórványba kerültek esetében a család a legtágabb közösség, amit példaként hoznak a vallási közösségen túl, ha a magyar nyelv használatáról beszélnek.

A történelem mint a nemzeti identitást erősítő faktor csak az idősebb generációknál található meg hangsúlyosan; vagyis azoknál, akik már több államfordulat áldozatai voltak.

AK: Hát magyar, csak magyar vótam. A csehek alatt is magyarok vótunk, úgy írták a izét, de akkor bejöttek a magyarok. Mikor elmentünk Dombászra, hát ott is kérdezték, hogy milyen vagy. Hát csak magyart írhattunk. Nem vótunk rákényszerítve arra, hogy hát te álljál át ukránnak. (57_Kaszony_1985_férfi)

Csepeli (1993) spontán identitásnak nevezi, amikor a közösség tagjai pozitív érzelmekhez jutnak a nemzeti csoporthoz való tartozásuk révén, büszkeséget éreznek a magyar nemzet történelmi, kulturális hagyományai révén, s így azonosságtudatuk pozitív érzelmi többlettel bír.

A kárpátaljai magyarok önmeghatározásában fontos szempont a magyar jelző. Emellett jellemzőnek tekinthető az az identitás kategória, melyben ideológiai szintű nemzeti identitás lép elő: a spontán identitáshoz párosulnak érzelmi, ismereti elemek is. A harmadik, demokratikusnak nevezett nemzeti identitástípus, melyet a más nemzetek értékeivel szembeni nyitottság, a tágabb emberi közösséggel való azonosulás jellemez (Csepeli 1993: 229), az interjúk elemzése alapján nem tekinthető gyakorinak. A kárpátaljai magyar kisebbségi sorban, ahol a saját közösség éles körvonalainak, kontúrjainak megőrzése gyakran fontos célként jelenik meg, ennek az identitástípusnak viszonylag kevés tér és szerep jut.

Megpróbáltuk összesíteni azokat az elemeket, melyek a spontán identitás csoportba sorolhatóak: nyelvmegtartás, törődés a nemzettel, születési elrendeltetés, magyarnak tartani önmagát, magyar településen születés, magyar kultúra ismerete, ápolása, magyarul gondolkodás és álmodás.

AK: Hát, az, aki gyerekorrától a magyar, például a magyar nyelvet beszél. Az a magyar.

TM: Csak ennyi, elég az, hogy a magyar nyelvet beszélje, vagy kell lenni még másnak is?

AK: Nem az, hogy beszélje, mer én beszélem mondjuk az ukránt valamilyen szintig, akkor se..., még ha perfekt tudnám beszélni, akkor se tudok ukrán lenni. Szóval az benne van az ember vérébe, hogy az anyanyelvem, amilyen az én nyelvem, az a magyar, magyar vagyok. Ilyen nyelven álmodok, vagy nem tudom. Szerintem attól magyar valaki. (D08_Mezővári_1982_nő)

Nem ritka az aktívan vállalt identitás: van olyan vélemény, mely szerint a nemzeti hovatartozást bármikor bátran vállalni kell, nem lehet soha megtagadni, akár élete árán is ki kell tartani mellette, tettekkel bizonyítani.

TM: És ki a magyar, és mitől magyar, magyar a magyar? Hogy tetszik gondolni?

AK: Hát, ki a magyar? Hát az a magyar, aki magyarnak vallja magát, és a magyarságát nem tagadja meg. Ezerkilencszáznegyvennégybe összeszedték az embereket. Egy, a bátyámnak egy ukrán ismerőse azt mondta: Béla, mondd azt, hogy ukrán vagy! Az én bátyám azt felelte rá: Ha meghalok, de akkor is magyar vagyok! [sír] Meg is halt! A magyar, ez a magyar. (254_Beregszász_1927_nő)

Egyik kategóriába se sorolható be ugyanakkor az a szerep, mely azt tartja fontosnak, hogy a nyelv ismerete lényeges ugyan, ám a szülőknek nem feltétlenül kell magyaroknak lenniük. Ezt alkotott identitásnak neveztük el, mely lényegében a többi kategória elemeiből jött létre és vegyítve azok elemeit egy külön osztályt alkot.

AK: Az a magyar, aki nyilván magyarul beszél, aki magyar iskolában tanult, aki egy magyar ajkú gyülekezethez tartozik, és akinek a családjában van olyan, aki, aki magyarul beszél. Tehát vagy az édesanyja vagy az édesapja, vagy valamelyik hozzátartozó, és ő is vállalta ezt a, ezt a nyelvet, ezt a nemzetiséget, azt a kultúrát, amit a magyarság jelent. Hát számomra nem csupán az a magyar, aki esedeg csak magyar apától és anyától született, hanem lehet az is, aki mondjuk, magyar iskolában nevelkedett vagy magyar iskolában tanult, és esedeg ezt a kultúrát sajátította el, vagy lett az övé. (147_Munkács_1975_férfi)

Pomogáts Béla (2003) szerint a magyar nemzetet Trianon óta nem lehet egységesnek tekinteni. Bár törekvések vannak és utalnak az egységesítésre, ám a nemzet széttagoaltsága bekövetkezett, és a nemzeti tudat is töredezetté, rétegzetté vált, és szerkezete is átalakult.⁴ Ha a nemzeti tudat széttagolttá vált, akkor felvetődik a kérdés, hogy a kárpátaljai magyarok meghatározó, megkülönböztető nemzeti jegyei közé miért sorolták oly sokan a magyar-t mint anyanyelvet, kultúrát, nemzeti szimbólumokat stb. A nemzethez tartozás tudata a kárpátaljai magyar közösségben közös forrásokból táplálkozik. Maga a nemzettudat nem változik, csak azok a sajátosságok, melyek kiegészítik ezt a nemzeti tudatot.

Mint az irányított beszélgetésekből kiderül, a kárpátaljai magyarság körében sem lehet homogén nemzeti érzelmi kötődésről beszélni, mindig találhatunk vala-

⁴ Gondoljunk csak példának okáért arra, Hogy amióta alig két évtizeddel ezelőtt Antall József 15 millió magyar miniszterelnökének vallotta magát, azaz a magyar nemzet országhatároktól független egysége mellett foglalt állást, a korábban mindössze három egységre tagolt magyarság (anyaországi magyarok — kisebbségi magyarok — magyar emigráció) már hány összetevőre tagolódott: a) magyarországi magyarok; b) kisebbségi magyarok, akik az Európai Unió állampolgárai (egyébként a magyarországi magyarokkal együtt); c) EU-tagságra váró kisebbségi magyarok (Horvátország, Szerbia); d) az EU-ból előre láthatóan kimaradó kisebbségi magyarok (Ukrajna); e) olyan emigráns magyarok, akik szintén EU-s állampolgárok (pl. Ausztriában, Belgiumban, Franciaországban); f) Európán kívüli magyar emigránsok (USA, Kanada, Ausztrália); g) új magyar emigráció (frissen kivándorolt magyar munkavállalók, diákok Európában és az amerikai kontinensen).

milyen pluszt egy-egy szociológiai paraméter vizsgálatával, de a nemzeti tudat, a magyar nemzethez való tartozás élménye eléggé egységes.

AK: Hát először is tudni kell magyarul beszélni, és nem attól magyar a magyar, hogy Magyarországon lakik, hanem szerintem attól, hogy ő tudja, hogy magyar nemzetiségű. Hogy az édesanyjától és édesapjától ezt a nyelvet tar... tanulta meg, s maga a kultúra, és amit képviselünk, ez a magyarság! Tehát a magyarságnak a fontosabb ünnepeit ünnepeljük meg, a hagyományok, és ezért amiket megtartunk. (71_239_Nevetlen_1982_nő)

A nemzetiség vállalása kisebbségi létben gyakran járhat előnyökkel és hátrányokkal is. A legtöbben a kérdésünkre azt válaszolták, hogy nem tapasztaltak hátrányt nemzetiségük vállalásával, de a beszélgetés során előkerültek olyan történetek, melyekben sokan mégis ilyen élményekről számoltak be.

AK: Hát előny nem nagyon származott belőle, de hátrányt is ugyanígy mondhatnám. Se előnyöm, se hátrányom nem származott belőle. Az egyetemi évek alatt volt olyan, hogy ilyen nagyszólamista tanárok, volt olyan, aki megmondta, hogy hát ő minket nem szeret, mert mi magyarok vagyunk, de ez valahogy átment rajtam, egy kicsit akkor rosszul esett, de, de tudtam, hogy ilyen emberek vannak, de ezt el kell fogadni, és nem foglalkoztam vele. (249_Halábor_1942_nő)

A hátrányok legtöbbször munkahelyen és az iskolai évek alatt, esetleg a katonai szolgálat közben érték a válaszadókat. Előfordult emellett a hivatalos ügyintézés során, és anno, a szovjet hiánygazdálkodás éveiben a kenyérsorban álláskor, hogy a magyar nyelv használata miatt érték megjegyzések a magyarokat.

AK: Hát nem vót semmi olyan hátrányom, mer hát iskolába nem jártam, így felsőbb iskolába nem jártam, ilyen helyen nem dógoztam, mind az egész falu magyar vót. Mi magyarul beszélünk mindent, csak ha a piacra elmentünk, akkor beszélt, beszéltek oroszul. Amit megértettünk, megértettünk, amit nem, hát nem. Meg, megértettük vagy megkérdeztük, aki tudott. (69_214_Rát_1928_nő)

AK: Hát előnyöm, azt nem tudom, hogy mi az előny, de hátrány mondjuk az, hogy az ukrán tanárok sokszor lenéznek azért, hogy én magyarul beszélek, és az ukrán diákok is, hogyha azt hallják, hogy a magyar diáktársaimmal magyarul beszélünk, akkor sokszor összesúgnak a hátunk mögött, és kinevetnek, és mindenféle trágár kifejezéssel illemeznek, azért, mert én nem ukránul beszélek, hanem magyarul. (37_170_Mezőgecse_1981_nő)

A magyar nemzetiségből fakadó előnyt senki nem tapasztalt, vagy senki sem tartotta azt olyan előnynek, pozitív élménynek, hogy beszámoljon róla. Esetleg a határátkeléskor (az ukrán—magyar határon) jelentkező előnyről tettek említést, ahol a magyar nyelv ismerete miatt előnybe kerültek az ukránokkal szemben. A cserekereskedelem, az üzemanyag-csempészet jelentette a kárpátaljai lakosság jövedelmének jelentős részét a rendszerváltás utáni nehéz időkben, melyben az ukrán lakosság is részt vett. Illetve azt a szót említették többen, hogy ahány nyelv, annyi ember, vagyis előnynek tekintették az ukrán nyelvtudást azok, akik beszélnek az ukrán vagy az orosz nyelvet. Előfordult olyan válasz is, mely szerint azért nem volt hátránya az adatközlőnek magyarságából, mert gyakran a magas szintű orosz vagy ukrán nyelvtudása miatt nem vették észre nemzetiségét.

Azokon a településeken, járásokban, ahol a magyarság tömbként van jelen, ott a hátrányos megkülönböztetésnek a forrása a hétköznapi életben gyakran a hivatali

ügyintézés során jelentkeznek. Itt is a nyelvismeret hiánya jelenti a legfőbb problémát. Egy adatközlő szerint erre az jelenthetne megoldást, hogy kétnyelvűvé kellene alakítani az ügyintézés menetét, vagyis a kérvények és okiratok mindkét nyelven elérhetőek legyenek, illetve a hivatalnokok mindkét nyelven beszéljenek. Ennek jogi kerete adott, mivel Ukrajna nyelvtörvénye kimondja, hogy bár az adminisztráció nyelve ukrán, a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehet az ukránnal párhuzamosan használni (Csernicskó 2003: 89). De a törvényi szabályozás a gyakorlatban gyakran nem valósul meg (uo: 93).

AK: Ha elmegy az ember a hivatalba, ukránul beszélnek, ukránul nem tudok. És akkor azt felelik: Ukrajnában él, miért nem tanul meg ukránul? De hát, ha egyszer nem tudok ukránul, kellene, hogy aki a hivatalban van, tudjon ukránul is, magyarul is. Az iratokat is úgy kellene, magyarul meg ukránul, hogy aki nem tud ukránul, töltsse ki magyarul. Két nyelven kellene az iratokat is nyomtatni. (254_Beregszász_1927_nő)

A kisebbségi magyar közösségek azonosságtudatában, önmeghatározásában lényeges összetevő a mindenkor Magyarországhoz fűződő viszony. Eme viszonynak egyrészt van egy történelmi vonatkozása (az egykori Magyar Királysághoz tartozó vidéken, tehát kvázi „magyar földön” élünk), másrészt van egyfajta viszonyító relációja: kik vagyunk mi a mai Magyarországon élő magyarokhoz képest.

Az irányított beszélgetések kérdéssorában két kérdést tettünk fel ebben a témakörben: van-e különbség a két nemzetiség magyarjai között, illetőleg: milyen a viszony a két csoport között. Mindkét kérdésnél elsősorban a személyes kontaktusaik alapján szerzett tapasztalatokról (az idénymunkából, rokonlátogatásból, csencselésből, turisztikai látogatásokból eredő) számoltak be adatközlőink. A legtöbb válaszból az csengett ki, hogy van különbség magyar és magyar között attól függően, ki mely állam polgára. Az eltérés több momentum mentén rajzolódik ki, de mégis szinte egybecsengenek a kategorikus kijelentések.

Adatközlőink a kárpátaljai magyarokat több pozitív tulajdonsággal ruházták fel, szemben a magyarországiakkal, akik legtöbb esetben negatívabb tulajdonságokat kaptak. A kárpátaljai magyarok intelligensebbek, szorgalmasabbak, barátságosabbak, „magyarabbak”⁵, összetartóbbak, az anyaországbeliek pedig barátságtalanok, nincs bennük erős magyarságtudat („könnyű ott magyarnak lenni”), anyagilag biztosabb a jövőjük, lenéznek a kárpátaljai magyarokat, nem szolidárisak a kisebbségekkel. Ezekben a válaszokból az etnocentrizmust, a saját nemzet pozitívabb képben való feltüntetését fedezzük fel, mivel egyfajta védekező mechanizmusként a saját csoport pozitív értékelése segíti a kis közösség összetartását, amely a nemzeten belül a regionális csoport védelmezéseként alakult ki.

AK: Van szerintem, mi sokkal jobban mondhatjuk azt, hogy magyarok vagyunk, mert magyarságunkért nekünk nap, mint nap meg kell harcolni, hogy igen, én magyar vagyok. (21_379_Barkaszó_1987_nő)

AK: Még mi róttuk meg... Még most is megrójuk egyes helyeket a Magyarországon levő magyaroknak, mert ők, nekik könnyű mondani, hogy magyar

⁵ A következő megfogalmazásokat soroltuk ebbe a kategóriába az interjúk alapján: a magyar nyelvet „szebben” használják Kárpátalján, a magyarságot bátrabban vállalják, a Himnuszt, Szózatot nagyobb átéléssel éneklük.

vagyok, mer hát Magyarhoz tartoznak, de ugyanakkor mi helyesebben beszélünk itt ezen a tájon. (164_Beregszász_1921_férfi)

AK: Ha kimész oda, megtudják, hogy honnan jöttél, akkor azt mondják, hogy ukrán vagy. Ha meg [nevet], ha meg ők jönnek ide, akkor minden oké. (133_Visk_1979_nő)

AK: Mert aki Magyarországon dolgozik, kárpátjai magyar, az Magyarországon így is, úgy is csak ukrán. De ha csak mint turista megyünk Magyarországra, akkor nagyon jó a viszony. (182_Barkaszó_1976_férfi)

AK: Hogyha átmegyünk oda, ott csak ruszlik vagyunk. Mikor Ukrajnába vagyunk, itt csak magyarok vagyunk. Úgyhogy mi egy ilyen kettős tűz között vagyunk. (143_Nagybereg_1962_nő)

Ezt a fajta viszonyt voltaképpen akár a regionális identitás kifejeződésének, kialakulásának is tekinthetjük. Kárpátalján, szemben például az erdélyi vagy vajdasági hagyományokkal, a regionális tradícióknak, a regionális öntudatnak nincsenek mély gyökerei, hiszen ez a régió mint önálló földrajzi, geopolitikai vagy közigazgatási egység csak a huszadik században jött létre. Ám az interjúkból, illetőleg a különböző empirikus szociológiai vizsgálatokból (lásd pl. Csernicskó 1998, Gereben 1999 stb.) az derül ki, hogy mára a Kárpátalja-tudat, a szülőföldhöz való tartozás tudata, a kárpátaljiság egyik jelentős identitásképző tényezővé vált a helyi magyar közösségben.

Az átköltözött/hazaköltözött kárpátjai magyarok tapasztalatainak elbeszéléséből és kisebb-nagyobb kirándulásoknak, rokonlátogatásoknál tapasztalták, hogy ukránoknak, és olykor még ruszliknak is nevezték a Kárpátaljáról származó magyarságot. A rendszerváltás előtt főként az orosz, ruszki volt használatos, napjainkban már az ukrán megnevezés él a válaszadók szerint.

AK: De ide jöttek magyarok is most, és látom, hogy mer vágnak. És olyan nagyon jó, most a falunapon is itt lesznek, hát olyan barátsági vótak. Híjtak is oda, hogy menjünk. Csak ugyi náluk most már nehéz átmenni. Nagyon drága ez az útlevél, úgyhogy nagyon ritka, aki tudja megcsinálni. (12_321_Bótrágy_1945_nő)

A negatív tapasztalatok mellett természetesen előfordultak pozitív kicsengésű benyomások is, melyekben arra utalnak az interjúalanyok, hogy Magyarországnak a nyugati részében barátsággal fogadják a Kárpátaljáról érkezőket.

Az ungvári és beregszászi magyar konzulátus segíti a helyi magyarság vízumkérelmi eljárást. Am a megkérdezettek véleménye szerint a segítség valahogy elmarad, és gyakran a megalázás helyszínévé alakul a konzulátus a helyi magyarság szemében, ahol tömegek várják a bejutást a külképviselet ajtaja előtt, több órát várva.

AK: Én belátom, hogy vízum, ez, ez, ez olyan dolog, hogy ez most kell. Nem tudnak kibújni alóla, hogy hát hogy nem. Na de azért egy kicsit érezni kén az itteni magyarságnak, hogy vagy ne kén azt a hosszú sort kiállni, mert én magyar vagyok. Egy kicsit érezzem, hogy hát én oda tartozók Magyarországhoz (252_Beregszász_1950_férfi).

A helyi magyar közösség sérelmezi, hogy az anyaország médiájában nem tudósítanak kellő mértékben a régió magyarságáról. Ennek is a rovására lehet írni azt a másik véleményt, miszerint nem tudnak rólunk, nem is tudják, hogy a helyi magyarság létezik. Természetesen ebben nemcsak a média okolható, de ez az a hírforrás, ami minden háztartásba eljut. Talán nem kevernék össze Erdéllyel vagy Vajdasággal, mint

ahogy egyik adatközlőnk mesélte. Hiába ismételte, hogy ő Kárpátaljáról jött, továbbra is erdélyi kislánynak szólították.

AK: Énnekem egy kicsit fáj, mikor a televíziót nézem, hogy valahogy a Magyarország Kárpátaljáról nem beszél. Beszél Romániáról, beszél Szlovákiáról, beszél Jugoszláviáról és valahogy Kárpátalja úgy egy kicsikét, olyan el van ő, hát, nem azt mondom, hogy el van nyomva, csak egyszerűen nem veszik olyan számba a kárpátaljai magyarokat, mint a románokat vagy a szlovákokat; nem számítanak Kárpátaljával annyira, mint mondjuk a másik országokkal, mondjuk ez az én személyes véleményem, de a televízió ez jön le. (D25_Borzsova_1954_nő)

A magyar—magyar viszony mi—ők értelmezését jól példázza, hogy a Magyarországon élő nemzettársak általános megnevezése a kárpátaljai magyar közösségen belül a következő: „a magyarok”. Vagyis nem jelzős magyarok, nem kárpátaljai vagy helyi magyarok, tehát nem közülünk valók, hanem mások.

Kérdés maradt, hogy a másik többségi nemzettel szemben, az ukránokkal, miért nem vetődtek fel ilyen kategorikusan negatív tapasztalatok? Feltételezhetjük csupán, hogy a negatív tapasztalatok az anyaországbeliektől érzékenyebben érintik a kárpátaljai magyarságot, mint az ukrán nemzettől kapott „pofonok”.

AK: Lényegében mi nem tehetünk róla, hogy magyarnak ide születtünk, de minket ide köt a rokoni szál, minket ide köt a szülőföld, mi itt akarnánk boldogulni, mi itt szeretnénk magyarok lenni, függetlenül attól, hogy Ukrajnában élünk, és se az ukrán nemzetiséget nem bántva, de viszont a magunk kultúráját is kiemelve, hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken. (6_246_Halábor_1947_férfi)

A felsorolt sérelmeket és tapasztalatokat sem tekintik talán olyan tragikusnak, mint a 2004. december 5-ei népszavazás eredményét.

AK: Mikor volt ez a népszavazás, és akkor ugye csúnyán le lettünk írva. (58_385_Aklihegy_1950_nő)

Az egyik magyarországi politikai erő a nem voksok mellett kampányolt, s ezt többek között azzal indokolta, hogy a határokon túl rekedt magyarság özönlenni fog az anyaországba, amennyiben kettős állampolgárságot nyer. A következő idézetben olvashatjuk például, hogy az adatközlőnek nem áll szándékában megrohmozni az országot, és ezt általánosságban is megfogalmazza.

AK: Nem akarunk semmit túlelvenni, vagyis én személy szerint senkiül nem akarok semmit. Ezeknek bemagyarázzák ezt a hülyeséget, mint például ez a sas szemű miniszterelnök úr, Gyurcsány, bemagyarázza neki, és az elhiszi. (13_322_Csetfalva_1960_férfi)

A hit, a vallásosság a határon túli magyar közösségekben jellemzőbb tulajdonság, mint az anyaországban (lásd pl. Gereben 1999, Mozaik 2001). A kárpátaljai magyar közösségben is jelentős szerep jut az egyháznak és a hit megtartó erejének.

AK: És az hogy vallásos vagyok és hát istenhívő... Hát ő az voltam régen is, de a láger óta aztán végképp az lettem. Mer ugye ha nem az Isten, akkor én nem térek haza. (29_D57_Bene_1926_férfi)

A vallásgyakorlásnál a közép- illetve az idősebb korosztály emlékeiben felelevenítette a szovjet éra sorscsapásként átélt vallási meghurcoltatásait. A templomba járás és az imádkozás megtiltása a sztálinizmus idején több karrier és élet derékba törését vonta magával: dacolva a következményekkel, többen mégis megszegették a szabályokat.

ABC: Sajnos ezt nem mindig lehetett gyakorolni, mert volt olyan eset, amikor, mint egy vőfély, rokonomat elkísértem a templomba, és bizony ezt meg-sinylettem, mert negyven napig nem mehettem, nem léphettem át az iskola küszöbét. Magyarul mondva, kirúgtak az állásomból. (215_Rát_1934_férfi)

A Szovjetunió felbomlását követő vallásszabadság időszakára érdekes eseteket is produkált.

AK: Hát sajnos nem járok templomba, az egyik vót kommunista párttitkár mondta is, hogy mér nem jársz te templomba? Hát mondom, tudod, mér nem járok? Mert nekem, mondom, nekem nagyon kevés vaj van a fejemen, alig van, viszont neked sok van, te, te, te járj és imádkozzál. (D04_Visk_1929_férfi)

A nemzetiségük meghatározását többen a vallásosságukkal, felekezeti hovatartozásukkal kötötték egybe. Ezekben az esetekben a „református magyar va-gyok” válaszok voltak a leggyakoribbak.

A magyar nemzetre jellemző hagyományok megőrzése és gyakorlása fontos eleme lehet a nemzeti identitás megtartásának. Táplálhatja a nemzeti érzést, és a közös kollektív érzés erősítheti a nemzet tagjainak összetartó kohézióját. A kultúrák találkozásánál elkerülhetetlenné válik, hogy a nemzetek hagyományai ne csiszolódjanak egymáshoz. Ez nem tekinthető asszimilációnak, inkább lehet integrációnak tekinteni — alkalmazkodni ahhoz a szituációhoz, amit nem maguk alkottak az alanyok, és a nemze-tek együttéléskor konfliktusmentesen gyakorolják saját hagyományaikat. Ezt csak a toleranciával lehet megélni. A vegyes házasságok révén a hagyományok keverednek, a két kultúra egy családon belül igazodik egymáshoz, gyakran eggyé olvad. Hogy melyik nemzet hagyománya öröklődik tovább, azt nagyban befolyásolja a helyi környezet hatása, a társadalmi erők nyomása. A kárpátaljai magyarság szórvány helyzetben ezt az erőt érzi, ahol nemcsak a magyar nyelv használata szorult háttérbe, hanem a magyar hagyományok és ünnepek megtartása is.

A vallási ünnepek, Húsvét, Karácsony, Pünkösöd megünneplése, melyeket a helyi lakosság mindkét nemzetisége — magyar és ukrán — fontosnak tart, már kevésbé mondható ilyen zökkenőmentesnek. A két nemzet által gyakorolt vallás naptárának eltérése okozza a fő problémát. Az ortodox, pravoszláv vallásnál a már említett vallási ünnepek leggyakrabban két héttel később tartják. A nemzetiségileg vegyes családokban leggyakrabban megtartják mindkét (a 'magyar' és a 'nem magyar') ünnepet. Ahol a ma-gyarság szórványként van jelen, ott a többség hatására sokan például csak az „ukrán” húsvétot ünneplik.⁶

A globalizáció hatása is érezhető a hagyományok megtartásánál. Az adatközlők többen megemlékeztek, hogy korábban gyakrabban összejártak baráti beszélgetésekre, munkaalkalmakra, gyakori volt a kaláka, tollfosztó, közös tengerihántás. A televízió, rádió és egyéb modern szórakozási lehetőségek háttérbe szorították az ilyenfajta találkozási lehetőségeket.

TM: És hogy tetszik gondolni, hogy a, magán a településen, Kaszonyba, az em-berek összetartóak-e? Tehát így, mint hogy, mint régen is volt. Tehát összejárnak-e még?

⁶ Arról, hogy a különböző keresztény felekezetek eltérő naptárhasználata miatt a vallási ünnepek milyen gondokat okozhatnak például a vallási identitás megélésében Kárpátalján, érdekes tanulmányt közöl például Domokos Vera (2005).

AK: Nem, nem. Hát a televíziót nézi mindenki. A virrasztásra elmennek, a templomba, aki elmegy, aki já+//. járt a kommunista világba is. Járhatott, ha akart úgymondván, ha nem, hát akkor most se megyen hát+...

TM: Öhöm.

AK: Osszejárni hát hova itt itt+//.

TM: Hát így egymásnál. Elmennek- e még az emberek?

AK: A, behúzódik má. Nagyon ritka, itt a szomszédok egyik a másikát, izé, csak akkor látogassuk meg, ha virrasztás van, vagy halálozás van, vagy mi.

TM: És régen ez hogy volt?

AK: Régen? Fonó vót, danolások vótak, izé vót... (57_Kaszony_1925_férfi)

TM: Ühüm. És összejárnak még az emberek?

AK: Hogyne, mindenki leül a skatulya <= televízió > mellé, oszt nízik. (D05_Visk_1936_nő)

A szűkebb családi, rokonsági körök még időnként eljárnak egymásnak segíteni olykor-olykor, pl. nagyobb mezőgazdasági batarításoknál. Ezen közösségi alkalmak száma és jelentősége azonban nagyot csökkent. Egy újabb közösségformáló erővé vál(ha)t a falvakban tartott falunap, ahol különböző szórakoztató programokat szerveznek, és együtt szórakozhat a település lakossága.

Az adatközlők többször említették, hogy magyarságukat bizonyos szimbólumokkal kifejezve érzik a legteltesebbnek. A nemzeti lét szimbólumai: a zászló, a címer, a korona (Csepeli 1993: 219). Ezek közül a zászló mint szimbólum jelenik meg a kárpátaljai magyarságnál nemzeti hovatartozásuk meghatározásánál a leggyakrabban. Szinte minden kárpátaljai magyarok lakta település önkormányzatán ott lobog az ukrán kék-sárga állami zászló mellett a piros-fehér zöld lobogó is.

A nemzeti lét szimbólumává emelkedett a helyi magyarság körében a Himnusz és a Szózat is, melyek eléneklése szinte kötelező szertartása egy-egy magyarok szervezte ünnepi alkalom, rendezvény elején, illetve végén. Érzelmi többletet jelent ezen szakrális szövegek eléneklése, és gyakran viszonyítják saját viszonyukat, az érzéstöbbletüket a magyarországi honfitársaik érzelmeihez, melyet a szimbólumok aktivizálnak bennük.

AK: Mert ha magyar himnuszt meghallgatom, mindig elsírom magam. (35_15_l_Gut_196_l_nő)

AK: Valahogy én jobban tudtam szerintem mindig értékelni, és jobban meg tudtam hatódni, ha a magyar himnuszt hallom, mint az anyaországi magyarok. (253_Beregszász_1967_nő)

A magyar igazolvány is egyfajta nemzeti szimbólummá alakult a kárpátaljai magyarság körében. A magyarságuk igazolására többen hozták indoklásként, hogy kiváltották a magyar igazolványt. Nem véletlen, hogy valamennyi határon túli magyar régiót figyelembe véve arányaiban épp Kárpátalján igényelték a legtöbben ezt az igazolványt. A nemzetiség egy ilyenfajta bizonyítása indokoltnak tűnhet, ha megvizsgáljuk azokat a tényeket, melyek a történelmi sodrások következtében a kárpátaljai magyarságot érték. Am sokan vélekednek úgy, hogy nem kapták meg azt, amit vártak az igazolvány kiváltásakor. Több anyagi és lelki támogatást vártak ennek az igazolványtól.

A közösen megélt történelem a kollektív emlékezetben olyan kapcsolódási pontokat, közös élményeket jelenthet, melyek erősíthetik az összetartozás tudatát, és így közvetve a nemzeti azonosságtudatot is. Az interjúk témaköreinek összeállításakor a kárpátaljai magyar nemzetrésznek osztályrészül jutott történelmi nehézségeket megpróbáltuk összefoglalni, s rövid kérdésekkel előhívni a kollektív emlékezetből.

Elsőként a második világháború okozta nehézségeket említhetjük mint közös élményt. Ezt a korszakot sokan nem tapasztalhatták meg koruknál fogva, de akik átélték ezt az időszakot, borzalmasként emlegetik a nehézségeket és lelki traumákat. A szovjet hadsereg kárpátjai megjelenése élénken él még az emberek tudatában.

AK: Hát erre mondom, hogy emlékszem, hogy mikor bejöttek, hogy na hát nagyon nehéz vót. Mikor jöttek befele, ugyi hát a kertbe vót a nagy bunker vájva, oszt ugyi ott vótunk, mer ugyi bombáztak. ugyi éhes vót a katona, míg feljött a házba, amit megtanált, mindent elvitt. Milyen nagy háború vót az! Hát olyan má ne legyen! (10_316_Bótrágy_1934_nő)

TM: És hogyan tetszik visszaemlékezni a háború alatti időkre, tehát a második világháború alatti időkre, hogyan élte át a család a+/.?

AK: Hát aa Mátészalkán laktam, hát ugyan hát... Én csak annyit láttam, tudja, hogy ümmm... Ugye nyomultak lefele, akkor jöttem haza, mikor Horthy ki-mondta a fegyverszünetet, és ő, na hát így az úton, ahogy jöttünk a +/. egy ilyen stráfszeker, mer öö ott laktunk, hát az uram tudta, hogy neki, neki menni kell onnan tovább, és én pedig+/. Éngemet pedig hazaküldött, mert másállapotba vótam, hogy jöjje haza. Há ottan fogadott. Amit fel tudtunk pakolni, hazahoztuk. Hát itten Namény körül jöttünk, és akkor magyarok vonultak lefele, s ahogy vonultak lefele aaaz ágyukkal, mindennel, és akkor mondta ki Horthy a fegyverszünetet, mikor jöttünk, és mikor (.) öe hozzákezdett danolni. Ezek a katonák, ahogy mentek lefele, tudom most is, hogy mondta, hogy, hogy ne danolj, hanem sírj, mer nincs hazád! Hát ugyi, ez vót az igazság, az biztos. Ma is, ha rá gondolok, a könnyek a szemembe jön, me nincs hazád! A magyaroknak hazája azután sem vót. [sír] Vót? Rákosi alatt vót hazája? Nem vót! Vót hazája tovább? (311_Gut_1919_nő)

AK: Bombázták, és akkor a, a benn vótunk a bunkerbe, és ott hallottuk a dörgéseket, meg azokat a nagy robbanásokat, mer áthallatszott valahogy, úgyhogy légvonalba nem olyan messze lehetett, és akkor, de hát itten nem. Meg vótak katonák beszállásolva, ilyen átmeneti csapatok a kertbe nálunk. És ott vót a konyha felállítva, nagy kert vót, meg a szobákba tisztek, úgyhogy ennyit éreztünk a háborúbú, édesapám máskülönben akkor is odavót, el vót ű is vive katonának, és akkor itt vótak nálunk katonák, de hát azok+... Aztán majd jöttek a németek, azok is vótak vagy két hétig beszállásolva, oda az első szobába nálunk, úgyhogy ennyit, de mint gyermek, rossz vót, sőt mentem a konyhába a kis csajkával, öntették nekem is a gulyást a katonák, úgyhogy, mi ebbú nem éreztünk semmit. (D05_Visk_1936_nő)

Ennél meghatározóbb, a fiatalabb korosztályok által is általánosan ismert trauma a 18 és 50 év közötti magyar férfilakosság 1944 őszi deportálása, az úgynevezett málenyikij robot. Az itt szerzett lelki sebeket, az áldozatok elvesztését nehezen gyógyította az idő múlása. Az éhezések és betegségek pusztítása a lágerben maradandó nyomot hagyott azokon, akik hazatértek.

AK: Az édesapám az sajnos azért halt meg, mert magyarnak vallotta magát. Azt is mondanám, amikor kérdezték, hogy nem szlovák-e? És ő kitarzott a magyarsága mellett. És sajnos ezért életével fizetett. A Sztálinizmus áldozata lett. Az önkényuralom áldozata lett. Aki a három napos munkára volt elhurcolva, és ott bizony csak azért, mert magyar volt, a azért vesztette az életét. (215_Rát_1934_férfi)

AK: A félelem uralkodott Sztálin idejébe. Ugye mindenki el+... megnémult, ugye aki kinyitotta a száját, az eltűnt. Kritizálni próbálta őket, vagy valami, az el is tűnt+/. (225_Szolyva_1928_férfi)

AK: Mindenkit, mindenkit, akitűi elvitték a fiatalokat, az idősebbeket, hát pláne mi, mikor még más télen, novemberbe vitték el az embereket, és más télen hazajött egy bácsi, és akkor elmentünk egy este hozzá, én emlékszek, mint gyermek, és elmondta, hogy az édesapám Turkán, ott vót egy ilyen elosztó láger, és ott vót az Okán, oda vót bevive, mert vérhasas vót, nagy derék ember vót, nagy, hatalmas, derék ember, és minden este kijött, ahhoz a Lajos bácsihoz a drótkerítéshez, és akkor reggel, este még beszéltek, és akkor regiei már nem jött ki. És akkor megkérdezte a szanitéctól az a bácsi, hogy Cébely Bálint mér nem jött ki? Mondta, hogy az éjszaka meghalt. És akkor, hát ugyi, egy ilyet átélni, én mint gyermek hallgattam, hogy beszélte elfelé a bácsi, és akkor mentünk sírva haza, édesanyám harminckét éves vót. Úgyhogy a nővérem tíz éves, én hét. (D05_Visk_1936_nő)

Szinte nincs olyan kárpátaljai magyar család, mely ne volna közvetlenül vagy közvetve érintett eme tragikus eseményekben. A közösség kollektív emlékezetét erősíti, hogy a rendszerváltást követően a helyi magyarságszervezetek kezdeményezésére szinte valamennyi magyarok lakta településen emlékművet állítottak az elhurcoltak, az áldozatok tiszteletére, és minden év novemberében közösen emlékeznek azokra, akik a sztálini terror áldozatai lettek. A gyűjtőtáboroként szolgáló Szolyva városában magyarországi anyagi támogatással kialakított történelmi emlékpark egyfajta kegyhellyé vált, ahová az anyaországi turisták is gyakran ellátogatnak, s ahol egy emlékfalra valamennyi elhurcolt kárpátaljai magyar férfi nevét felvésték, településenkénti bontásban. A több ezer név a fekete márványtáblákon, illetve az ott tartott megemlékezések hangulata a kárpátaljai magyarok holokausztjaként mutatja be az 1944 őszi tragikus eseményeket, melyek ezáltal nemcsak a sztálini légereket megjárta ma már idős túlélők és közvetlen rokonaik, hanem az egész közösség tragédiájává válhattak.

A második világháború után a magyar férfiakat egy ideig nem sorozták be a szovjet hadseregbe, mert a szovjet rendszer megbízhatatlannak tartotta a magyarokat. Am a fiatal, katonaköteles korú férfiakat „önkéntesen” kötelező bányamunkára vitték évekre a kelet-ukrajnai Donyec-medence bányáiba. A nehéz körülmények között gyakorlatilag kényszermunkát végző férfiak emlékében ezek az események is tragikumként jelennek meg. Főként mostanság, amikor kiderült, hogy a bányában dolgozott éveket nem számítják be a nyugdíjra jogosultak munkaviszonyába. Az adatközlők kényszermunkaként emlegetik az ott töltött éveket, ahonnan, ha hazatértek az ünnepekre, nem tértek vissza önszántukból, minek következtében börtönbüntetést kellett letölteniük, vagy visszakényszerítették őket dolgozni.

AK: Elvittek Ungvárra, ott összegyűjtöttek, hogy legyen annyi, hogy egy vagonba beférünk. Vótunk, öt nap múlva, akkor minket bevedeníroztak, elvittek Oroszországba, a szénbányába. Jártunk a szénbányába, ennivaló éppen csak volt is, meg nem is, adtak is, meg nem is, úgyhogy az vót a sorsunk, hogy reményt nem láttunk az életünknek, hogy hazakerüljünk. Letőtöttem tizenöt évet, akkor hazaengedtek szabadságra. Telefonáltak utánunk, hogy menjünk vissza. Nem mentünk. Akkor sorba egyesivel, akit tudtak, elfogtak a miliciák, és elcsurmáztak. Letőtöttem a csurmát, hazajöttem. (16_339_Nagydobrony_1927_férfi)

A következő közösen megélt trauma a kolhozosítás volt. A magántulajdon elkobzásáról szóló események és a kuláknak minősítés korszakában történtek következtében céltalanná vált a vagyon gyarapítása. Sok család a századelőn „kitántorgott Amerikába”⁷, és az onnan hazatért férfiak összekuporgatott keresetéből vásárolt magának földet, szerszámot, jószágot, s ezt kellett a szovjet kollektív gazdaságba ingyen beszolgáltatni. Gyakran járt erőszakkal a kolhozba beléptetés. Néhányan az utolsóig megpróbáltak ellenállni.

AK: A kolhoz lopáson alakult meg. (153_Dercen_1935_nő)

AK: A kolhozosításra, hát úgy emlékszek, hogy az is, az is bajjal ment. Mert nem mindenki akarta aláírni, a kolhoz igen nehéz hogyishívjákon ment az is. Édesapa legutoljára írt alá, úgyhogy elment az irodába, elment a nagysorra disznót vágni, oszt mán éjfél vót és nem győztük hazavárni, hol van, hol van, be volt zárva ott mind az irodába, mer nem akartak aláírni a izé alá, a kolhoz alá. De akkor este mindenkinek alá kellett írni. (69_214_Rát_1928_nő)

TM: És hogy tetszik emlékezni a kolhozosításra, hogy ment a szervezés, önként vagy megbüntettek, önként mentek az emberek a kolhozba?

AK: Önként? Muszáj vót, meg ugyi terrorizálták a népet, és, és erőszakkal, akkor kulákok vótak, akkor azokat büntették, elvitték, elhurcolták, mindent elszedtek, az én nagyanyám is kuláklistán vót, és akkor, amíg vót a pádon, meg ólba valami, meg az istálóba, addig nem hagytak békít.

TM: És miket vittek el általába?

AK: Mindent. Terményt, magvakat, mindent, jószágokat. Akkor mindig hozták a városházáru a papírt, hogy most, Inka néni, nyóc embernek tessék ebédet főzni, most három embernek kell vacsorát csinálni, úgyhogy így, így bántak az emberekkel. így kizsigerelték, akik kuláklistán vótak. Mer akkor ijesztették, hogy akkor elviszik. Hát vót is, akit elvittek Viskről.

TM: És földet vettek el a családtól?

AK: A kolhozba mindenki azzal ment be, a földdel, meg jószággal, szekérrel, meg lóval, ilyen felszerelésekkel mentek. (D05_Visk_1936_nő)

Az említett történelmi sérelmek közül kettő egyértelműen a nemzetiségük vállalása következtében érte a helyi magyarokat. Mind az 1944-es deportálások, mind pedig a donbászi kényszermunka a magyar (és a német) lakosságot érintette, a szlávokat nem. Csepeli György (1993) halmozottan üldözötnék nevezi azokat, akiket traumák sorozata ért, illetve azokat is, akikre ezek a traumák átöröklődnek, s így a leszármazottakat is annak tekinti. Ha ezt az elméletet elfogadjuk, a kárpátaljai magyarság összességében halmozottan üldözött nemzetrésznek minősíthető. Olyan közösségnek, amely az anyaország okozta sebeket is gyakran értékeli traumának.

Megdöbbenő ugyanakkor, hogy a legtöbb megkérdezett úgy véli, az 1940-es, 50-es évek borzalmai után sokkal jobb, kiszámíthatóbb korszak következett Kárpátaljára, mely nem hozott ugyan szabadságot, ám biztos megélhetést, kiszámítható gyarapodást garantált mindazoknak, akik hajlandóak voltak dolgozni.

TM: Mikor volt szebb, jobb ezen a településen élni? Most vagy korábban? Mikor volt jobb élni?

⁷ „...s kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk” - írja József Attila a Hazám című versében.

AK: Hát várjál, hát ö... hát most mióta a kolhoz felbomlott, nehezen indultak befele, de most már be vannak. Hát, hatvantól, ...hetventől nagyon meg, ö... megerősödött a kolhoz, azért, mert akkor minden gyárak beindultak, lágagyár, téglagyár, ahol én is voltam, és akkor a... milyen gyárak voltak... az optika volt, meg ez a sok szuvenirgyár, hát ott rengeteg munkásnak adott helyet. Hát ott sokan dolgoztak, a varroda, igazad van a nyócvannak a végén, a kilencven elején, akkor, akkor, szóval kilencventől már leállottak, de kilencvenig, nyolcvan nem tudom, hányig, nem tudom, akkor rengeteg pénzt kerestek a munkások, sokat, megszokta azt a faragást, meg azt a mit tudom én, mikeket festették, azok értékesek voltak, azok a hogyhíjjákok. (341_Péterfalva_1932_nő)

Érdekesekek azok a megnyilvánulások is, melyek az 1980-as évek végét, 90-es évek elejét, vagyis a békés rendszerváltás korszakát értékelik. „Vártuk a demokráciát, de nem a demokrácia jött, hanem egy maffia-rendszer” — fogalmazott az egyik megszólaló (252_Beregszász_1950_férfi). A jelenlegi helyzet megítélésében gyakran találkozhatunk negatív, pesszimista véleményekkel, mint például az, amely települése jövője kapcsán fontosnak tartotta megemlíteni, hogy „kevés gyerek születik, és nagy az elvándorlás” (375_Szürte_1965_nő). Am akad cselekvő módon reménykedő és hitében erős optimista is a megszólalók között. S ha ez az attitűd válik meghatározóvá, minden reményünk megvan arra, „hogya a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken” (6_246_Halábor_1947_férfi):

AK: Ha mi, a jövő generációja nem teszünk azért, hogy jobb környezetben éljünk, akkor majd ki fog tenni? (379_Barkaszó_1987_nő)

A fentiekben hús-vér emberekkel készített irányított beszélgetések alapján megvizsgáltuk a kárpátaljai magyarság nemzeti és lokális identitásának egyes összetevőit. A rövid elemzés alapján elmondhatjuk, hogy a korábbi kérióives kutatások eredményei mélyinterjú módszerekkel is alátámaszthatók: a kárpátaljai magyarság identitása erős és államtól független; az általuk létrehozott haza-fogalom alatt Kárpátalját értik, és ezt a regionális kötődést erősíti a szülőföldhöz, gyakran a saját településhez való ragaszkodás. A magyarságtudat meghatározásában a különböző szimbólumokká formálódott elemeknek (az anyanyelv, a kultúra, a vallás, a közösen megélt történelem, a történelmi események ismerete, a mindennapok együtt megélt problémái) meghatározó, identitást formáló szerep jut.

Irodalom

- Babbie, Earl 1998. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Bartha Csilla 1991. Az erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai. *Régió* 1991/1: 77-87.
- Beregszászi Anikó — Papp Richárd szerk. 2005. *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest—Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet — II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Csepeli György 1993. *A meghatározatlan állat. Szociálpszichológia kezdőknek és haladóknak*. Budapest: Ego School Bt.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Cserniczkó István — Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.

- Cserniczkó István — Soós Kálmán 2002. *Mobaiik 2001. Gyo jelentés — Kárpátalja*. In: Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében, 91—135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó
- Cserniczkó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint.
- Cserniczkó István 2004. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó — Cserniczkó István: *...itt mennyit ér a szó? írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174—177. Ungvár: PoliPrint.
- Cserniczkó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyaggyűjtő adatbázisából. In Beregszászi Anikó — Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*, 101—114. Budapest—Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet—II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Domokos Vera 2005. Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében. In Beregszászi Anikó — Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest—Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Gál, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határokon túli kétnyelvűségről*, 123—157. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós — Várad Tamás 1997. *The Budapest Sociolinguistic Interview*. Version 3. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 2. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Kontra Miklós 1990. Budapesti élőnyelvi kutatások. *Magyar Tudomány* 1990/5: 512—520.
- Kontra Miklós 1995. Módszertani megjegyzések az amerikai magyar eldöntendő kérdőintonáció kapcsán. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 271—285. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.
- Kontra Miklós 2003. Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. *Magyar Tudomány* 2003/4: 504-512.
- Kontra Miklós 2004. A társadalomtudományi kutatások néhány etikai vonatkozása. *Fórum Társadalomtudományi Szelemlé* 2004/3: 145—152.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Labov, William 1979. A nyelvhasználat vizsgálata társadalmi összefüggésben. In: Pléh Csaba — Terestyéni Tamás szerk., *Beszédaktus — Kommunikáció — Interakció*, 365—398. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Labov, William 1988. „A nyelvi változás és a változatok.” Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* IV/4: 22-48.
- Milroy, Lesley — Gordon, Matthew 2003. *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Molnár D. István — Molnár József 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Pomogáts Béla 2003. Kulturális és politikai nemzet — Budapestről nézve. *Korúm Társadalomtudományi Szymle*, Y. évf., 2003/2.
- Várad Tamás 1998a. *Króm Cards to Computer Kiles: Processing the Data of the Budapest Sociolinguistic Interview*. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 4. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Várad Tamás 1998b. *Manual of the Budapest Sociolinguistic Interview Data*. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 1. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Várad Tamás 2003. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 339—359. Budapest. Akadémiai Kiadó.

Історичне видання

**Історія і сучасний стан угорського населення Закарпаття
на основі соціологічних інтерв'ю.**

За редакцією *Черничко Степана, Гіреш-Ласлов Корнелії та Марку Аніти.*
(угорською мовою)

Відповідальні за випуск: *І. Орос та К. Шові*

Здано до складання: 17.09.2008. Підписано до друку: 04.12.2008.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Умови, друк. арк. 15,48.
Тираж 250. Зам. 366.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.

Історія і сучасний стан угорського населення Закарпаття на основі 90 соціологічних інтерв'ю. За редакцією Черничко Степана, Гіреп-Ласлов Корнелії та Марку Аніти. - Ужгород: ПоліПрінт, 2008. - 192 с. (угорською мовою).
ISBN 978-966-7966-71-3

Видання містить 12 соціологічних інтерв'ю, тематика яких історичне минуле і сучасне життя угорського населення Закарпаття. На основі соціологічних інтерв'ю показано історія 20 століття регіону. Респонденти розповідають про другу світову війну, сталінські репресії, організацію колгоспів, часи соціалізму, розвал Радянського Союзу і перші роки незалежності України. Через життя окремих простих людей дається аналіз історії краю, долі угорців Закарпаття у 20 столітті.

**ББК 63.3(4УКР-43АК)
УДК 94(477.87)**

A kötet a kárpátaljai magyar nemzetrész huszadik századi történetét, illetve mai helyzetét illusztrálja azonos szempontok alapján készített mélyinterjúk anyagára alapozva. Célja, hogy a beszélgetések anyagából készült válogatás ízelítőt adjon abból, hogyan látja az ezredfordulón a kárpátaljai magyarság saját múltját, jelenét, jövőjét; miként gondolkodik a nemzetrész sorsát meghatározó társadalmi, történelmi, politikai, gazdasági eseményekről; mi módon értékeli helyzetét, kilátásait; hogyan viszonyul saját nyelvéhez, kultúrájához, tradícióihoz; felmérje, mely eseményeket tart meg és hogyan kollektív emlékezetében.